

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.6.33>

КОРНЯКОВА Т.В., КОНДРАТЬЄВА А.Г.

**НАРКОМАНІЯ: ВИТОКИ, АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТА ПРОТИДІЇ,
СТАН СЬОГОДЕННЯ****DRUG ADDICTION: ORIGINS, ASPECTS OF DEVELOPMENT
AND COUNTERMEASURES, CURRENT STATE**

У вступі розглянута постановка проблеми наркоманії в Україні. Обґрунтування позиції щодо важливості звернення уваги саме на цю сферу.

Основна частина має уточнення використаних понять та застосованих термінів. Найвнє звернення до такої науки як віктимологія. Важливість роботи віктимології у комплексі заходів проти наркозлочинності. Переваги використання понять та методів віктимологічних досліджень у сфері наркоманії. Розглянуто різні погляди на тему, включаючи філософський, психологічний, соціальний та біологічний аспекти. Обґрунтовано важливість комплексної роботи з цих усіх аспектів. Наведено причини виникнення та поширення обставин розвитку наркоманії серед громадян. Також була звернута увага на ситуацію в країні, яка може дати поштовх на загострення проблеми та можливі негативні наслідки у разі відсутності вирішення питання. Перегляд чинного законодавства на основі минулого досвіду для досягнення цілі викорінення проблеми наркозалежності та наркозлочинів. Були наведені статистичні дані, що показують стан розглянутої теми з практичної сторони. Визначена проблематика протидії та перешкоди на шляху подолання та обов'язкові міри, які необхідні до застосування задля викорінення проблеми наркоманії в Україні. Обґрунтовані необхідні до виконання чіткі профілактичні заходи на шляху до подолання наркозалежності серед суспільства.

У висновках зазначена обґрунтована позиція щодо важливості вживання всіх необхідних заходів та перспектива розвитку з розрахунком вирішення питання.

Ключові слова: визначення понять наркозлочинності, віктимологія наркотичної злочинності, наркотики, наркоманія, наркозалежність.

In the introduction, the statement of the problem of drug addiction in Ukraine is considered. Justification of the position regarding the importance of paying attention to this area of crime.

The main part has a clarification of the used concepts and applied terms. There is an appeal to such a science as victimology. The importance of the work of victimology in the complex of measures against drug crime. Advantages of using the concepts and methods of victimology research in the field of drug policy. Various views on the topic are considered, including philosophical, psychological, social and biological aspects. The importance of comprehensive work on all these aspects is substantiated. The reasons for the occurrence and spread of the circumstances of the development of drug addiction among citizens are given. Attention was also drawn to the situation in the country, which can give impetus to the aggravation of the problem and possible negative consequences in the absence of a solution to the issue. Revision of current legislation on the basis of past experience to achieve the goal of eradicating the problem of drug addiction and drug crimes. Statistical data showing the state of the subject from the practical side were given. The problems of countermeasures and obstacles on the way to overcoming them

© КОРНЯКОВА Т.В. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного і кримінального права (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара)

© КОНДРАТЬЄВА А.Г. – студент юридичного факультету (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара)

and mandatory measures that are necessary to be applied in order to eradicate the problem of drug addiction in Ukraine are defined. Reasonable and necessary to implement clear preventive measures on the way to overcoming drug addiction in society.

In the conclusions, a well-founded position on the importance of using all necessary measures and a perspective of development with a view to resolving the issue are indicated.

Key words: *definition of concepts of drug crime, victimology of drug crime, drugs, drug crimes, drug addiction.*

Вступ. Поширення, використання та зберігання наркотичних засобів на разі мають місце серед прогалін в Україні. Тема проблеми подолання наркоманії, особливо серед молоді, не втратила свою значущість. Приводи стверджувати, що на даний момент не має доречний зміст приділяти увагу саме цьому питанню є недоцільними, адже наявність (або відсутність) здорового глузду серед населення безпосередньо має вплив на перспективність розвитку країни. Наркоманія на разі наявна у розділі поширених проблематичних питань серед населення України і має серйозний негативний вплив на суспільство. Вона не має обмежень серед регіонів, віку, верств та державних кордонів. Проблематика наркоманії потребує постійного всебічного і детального аналізу ситуації, з'ясування характеристики та витоків, вивчення моделі поведінки жертви та злочинця (інколи одночасно в формі одної особи).

Мета статті. Вважаючи тему досить актуальною слід чітко сформулювати застосовані поняття, проблематику подолання питання та необхідні міри до застосування. Метою статті є розгляд різних спектрів впливу на розвиток та вилучення наркоманії серед населення країни. Важливим також є звернення уваги на моменти перешкод у подоланні прогалін та введення профілактичних заходів. Безпосередньо метою слід зазначити визначення важливості ведення політики протидії наркотичної залежності та злочинності.

Основна частина. Для повного розуміння необхідно визначити застосовану термінологію. Наркоманія (грец. *narke* – заціпеніння, сон і *mania* – божевілля, пристрасть, потяг) – загальна назва хвороб, що проявляються патологічним потягом до постійного вживання в зростаючих кількостях наркотичних препаратів і наркотичних речовин внаслідок стійкої психічної та фізичної залежності від них з розвитком абстиненції при припиненні їх вживання. Іншими словами – це стан періодичної або хронічної інтоксикації натуральною або синтетичною наркотичною речовиною, що характеризується потягом до даної речовини, а також психічною і фізичною залежністю від ефекту дії цієї речовини. Під наркотичними правопорушеннями (наркоправопорушення) слід розуміти кримінальні правопорушення в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. До основних чинників поширення наркотиків в Україні можна віднести загальні: економічні, соціальні, культурні та духовні, і особисті: недолки у вихованні, відсутність певного виду занять, зняття стресового стану, вплив оточення, необхідність самоствердження тощо. Відповідно щодо терміну «протидія наркозлочинності» – це діяльність держави та суспільства, спрямована на виявлення, усунення або нейтралізацію причин наркозлочинності та умов, що сприяють її виникненню та розповсюдженню, явищ і процесів, які обумовлюють зростання окремих типів і видів незаконного обігу наркотиків, факторів, що впливають на формування наркозалежності у певних категорій осіб, вплив на умови їхнього життя і виховання, усунення конкретних умов, які обумовлюють участь у незаконному обігу наркотиків окремих осіб, визначення форм і методів соціального контролю за обігом [3, с. 118].

Важливим моментом у складанні проблематики наркоправопорушення є застосування такої науки як віктимологія. Віктимологія є вченням про жертву: аналізує жертву, морально-психологічні та соціальні характеристики, що впливають на їх вразливість, та ситуації, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень та виникають під час їх учинення. Зазначені наукові підходи надають можливість виявити криминогенно-провокаційну поведінку жертви у взаємодії з поведінкою правопорушника. Основним завданням віктимології є дослідження специфіки причинного комплексу злочинності загалом та конкретного кримінального правопорушення зокрема, з урахуванням обставин ситуативного характеру, які формуються під впливом поведінки жертви злочинного посягання чи підвищеної схильності стати жертвою. Розуміючи різні аспекти впливу на людину, можна зробити висновок чому вона чине те, чи інше діяння, пов'язане із станом жертви та наркотичними правопорушеннями. Жертвою наркотиків може стати кожен, незалежно від окремих рис та відрізняючих від інших людей факторів. Дослідження віктимологічних

механізмів розширюють можливості моделювання систем попередження злочинності та забезпечить загальну безпеку країни. Віктимологія дозволяє дослідити: 1) морально-психологічні та соціальні характеристики жертв кримінальних правопорушень, аби зрозуміти, через які моральні, вольові чи емоційні якості, соціальні спрямованості людина стає потерпілою від злочину; 2) взаємини, що пов'язують порушника закону з потерпілим, щоб зрозуміти, яке значення ці стосунки мають для створення передумов скоєння кримінального правопорушення, як вони мотивують до дій; 3) ситуації, які передують та супроводжують кримінальні правопорушення, аби з'ясувати, якими були мотиви віктимологічної поведінки жертви та наскільки ситуація була кримінально значущою; 4) поведінку людини (окремих груп населення), яка за своєю природою може бути не тільки злочинною, але й віктимологічною, тобто ризикованою, необачною, легковажною, розбещеною, провокаційною, небезпечною для самого себе, а в деяких випадках – провідною для скоєння злочину; 5) криміногенні ситуації, які сприяють скоєнню кримінальних правопорушень, та комплекс віктимологічних факторів, що призводять до того, що особа стає жертвою кримінальних правопорушень; 6) віктимологічну профілактику [3, с. 31-32].

Науковці звертають увагу на термін «наркотизм» як соціальне явище, що полягає у адиктивній поведінці особи, що в подальшому розвивається як масове явище, формування соціальних груп і субкультур, виникнення специфічних відносин і в результаті трансформації соціальної культури. Цей процес є деструктивним і має негативні наслідки, оскільки під впливом наркотиків і зміни психічного стану людина чинить злочини, що несуть суспільну небезпеку: хуліганство, тілесні ушкодження, убивства тощо. Також аби задовольнити потреби наркомана особа може прибігати до порушення закону з метою заволодіння засобами для придбання «доз». Виділяють взаємозалежність наркоманії та злочинності: протиправні дії, пов'язані з виготовленням і збутом наркотичних засобів, що має ознаки організованої злочинності. Більш того, зловживання наркотиками руйнує структуру сім'ї та суспільства. У стані наркотичного сп'яніння особа не здатна розуміти наслідки своїх дій та не мають змоги раціонально оцінювати ситуацію, що спричиняє підвищення злочинності. Розрізняють два підходи щодо наркоманії: ліберальне та консервативне. Ліберали відносять наркоманію та наркотики загалом до невід'ємної частини людського буття. Вважаючи викорінення проблеми наркоманії неможливим, вони тим самим нав'язують ідею смирення з явищем. Про це свідчить практика легалізації марихуани та інших «легких» наркотиків в деяких країнах Європи. Консерватори в свою чергу відносять проблему наркоманії як до зла у соціумі і підтримують ідею винуватості наркозалежного, а таких осіб вважають за потрібне притягнути до ізоляції, що в свою чергу підривають засади громадянського суспільства [2, с. 76-77]. Розглядаючи ці два напрями можна зробити висновок наче вони абсолютно різні за ідеєю та набуттям наслідків. Але на практиці, як відомо, крайнощі співпадають. У цьому випадку співпадіння спостерігається у неефективності.

Цікавий момент, на який варто звернути увагу – філософська складова проблеми наркоманії. Наркотичні речовини мають виключно земне походження. Це результат внаслідок дій людини. Проблема наркоманії також спостерігається лише серед представників людської раси. Сама людина відрізняє себе від інших форм життя за здатністю мислити. Отже, можна зробити висновок, що наркотична залежність має витоки із так званого «гносеологічного коріння». Сутність людини полягає у прагненні до істини. Сенс життя у пошуку тієї самої істини. Наркоманія пов'язана із складнощами процесу людського пізнання. Справа в тому, що процес досягнення істини (а це є цілеспрямована мета пізнання) завжди за своєю сутністю є відкриттям нового та незвіданого. Не дарма проблема наркоманії більш поширена серед підлітків та молоді. Це створює схильність дізнатись нові відчуття, пізнати новий світ. Торкнувшись теми відчуттів слід зауважити, що людина, як складова за своєю сутністю, не може існувати без емоцій, що дає інший аспект розгляду – психологічний. Психологічний комплекс наркомана – збір емоцій та переживань, але однобічно роздутих та перекручених. В перекладі з грецької наркоманія означає «потяг до ейфорії». Причиною тому є соціальне середовище людини. Наркоманія зароджується та прогресує лише там, де середовище зумовлено деякими чинниками: історичні, демографічні, економічні, політичні, соціально-культурні та інші. Саме вони прирікають наркомана до переходу від реального світу до ірреального світу ілюзій. Також аби отримати повну картину складової наркомана слід звернутись до біологічної теорії походження наркоманії Джільберто Джеррі та Норі Волков, згідно з якої схильність до наркотиків складається ще в утробі матері на стадії зародження [5, с. 2]. Варто говорити про біосоціальне підґрунтя наркоманії, що полягає у спадковості та соціальних факторах, які відносно біологічних виступають модуляторами частоти відхилення у поведінці. Отже, якщо чинник притаманний людині, це не підстава стверджувати про

лише біологічне походження наркоманії. Саме в комплексі гнесеологічне, психологічне та біологічне коріння є передумовами наркоманії. Людина стає наркоманом через розрив, розпад основи свого існування. Це означає, що суперечлива природа існування соціуму тамує в собі можливість спалаху наркоманії.

Американські лікарі із Нью-Йоркського центру дезінтоксикації вважають, що на формування особи наркомана впливають такі обставини:

- ринок, який вільно постачає наркотики;
- середовище, що сприяє чи допускає вживання;
- індивідуальний нахил особи.

На даний момент Україна переживає тяжкий історичний момент: вторгнення на терени країни-агресора. Тому психологічний стан багатьох громадян можна назвати нестабільним та більш піддатливим до стресу. Це є витком збільшення вживання не тільки спиртвмісних, а і наркотичних засобів, що несе в собі серйозну суспільну небезпеку. Особливо, якщо тема торкається зловживанням серед військовослужбовців. Також до причин наркоманії та наркобізнесу призвело кризові явища у всіх сферах суспільного життя населення. Як наслідок – поляризація соціальних верств на надбагатих і тих, хто перебуває за межею бідності. На цьому тлі значно посилилась напруга серед різних верств, наслідком чого стало збільшення злочинності. За звітними даними кількість зареєстрованих кримінальних проваджень у сфері обігу наркотичних засобів порівнюючи з минулим роком збільшилась на 66%. Збільшилась кількість кримінальних правопорушень щодо незаконного виробництва, виготовлення, придбання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту – на 42,7%. І це незважаючи на латентні випадки.

Якщо казати за проблематику та перешкоди виконання стратегії державної наркополітики, то відповідно маємо наступне :

1. Низький рівень профілактичних заходів щодо вживання наркотичних засобів та здійснення моніторингу роботи відповідних закладів.
2. Недотримання професійних обов'язків службовцями державних установ відносно контролю дотримання стратегії протидії наркоправопорушень.
3. Відсутність звітності, яка фіксована практично і доступна.
4. Суспільне відношення до зловживання наркотичними засобами, а саме сприйняття це як факт, який змінювати не треба.

Тому важливим фактором ліквідування наркоправопорушенням є державний захист. Концептуальна модель запобігання наркообігу та зниження рівня вживання наркотиків включає:

1. Зайнятість молоді та підлітків (навчання, робота, організації дозвілля).
2. Ідеологічне та культурне виховання.
3. Підвищення ролі сім'ї. За природою успадковуються низменні принципи. Якщо вони будуть переважати над іншими поставленими життєвими ідеалами, суспільство поглине беззаконня.
4. Посилення роботи правоохоронних органів. Заохочення добросовісного виконання роботи у сфері притягнення до відповідальності та здійснення профілактичних заходів.
5. Створення системи центрів раннього виявлення та своєчасного лікування.
6. Залучення всіх державних інституцій у боротьбі з наркоманією у державі.
7. Робота над свідомим розумінням і відношенням громадян до наслідків зловживання, починаючи із шкільних заходів [2, с. 78].

Також важливий акцент, який потрібно встановити – заходи реабілітації наркозалежних, особливо враховуючи настання післявоєнного стану в Україні, що може загострити питання. Для повного розуміння визначимо наступне: наркозалежна особа – це людина, яка має наявні психологічні, фізіологічні і духовні вади деструктивного характеру. А отже доречно визначати наркозалежність, як хворобу душі, розуму і тіла. Однією з основних причин рецидивних та латентних випадків нарковживання є соціальна складова проблеми. В суспільстві сформувалось уявлення про наркомана, як злочинця, а не людину, яка потребує негайної допомоги. Треба розуміти, що в аспекті соціальних орієнтирів суспільства перевагу слід віддавати громадському здоров'ю, а не дотриманням правопорядку. Більш того, останній має бути підпорядкований боротьбі за здоров'я людини, за його безпечне життя, а не домінувати над ним. А отже і відношення щодо наркозалежної особи має бути не як до об'єкта репресій, а як до особистості, яка потенційно може стати корисною для суспільства. На минулому досвіді різних політики проведення реабілітації серед наркозалежних виділяється репресивний метод. Та дійсно, інколи в історії можна побачити позитивний результат таких заходів, але вони не були довгостроковими. Як було зазначено раніше

наркоманія – комплекс хвороб різних напрямків, в тому числі соціальна складова, а отже і стратегічне подолання має бути комплексним. Тому варто починати із впровадження стратегічних основ соціального лікування, не нехтуючи медичним лікуванням звісно. Загалом захопленість силовими рішеннями проблеми наркоманії виявилась неефективною. Зокрема, Програмою реалізації державної політики у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003-2010 (далі – Програма), затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 4 червня 2003 року № 877, передбачалось значне збільшення кількості працівників правоохоронних органів, задіяних у протидії незаконному їх обігу. Згідно з метою Програми, це повинно було позитивно вплинути на загальний стан наркоманії. Проте на виході маємо зворотній результат. В ході реалізації заходів різко зросла кількість кримінальних справ і збільшилась кількість наркозалежних: зі 100 тис., які перебували на обліку у 2003 році, до 180 тис. у 2008 році. Такі результати ставлять під сумнів ефективність використання репресивного методу подолання питання наркоманії. Отже, по-перше оскільки наркоманія не злочин, а хвороба, і наркозалежний – не злочинець, а людина яка потребує допомоги, ставлення має бути як до особистості, потенційно здатною стати корисним і повноцінним членом суспільства, як вже зазначалось раніше. По-друге, профілактика, лікування та реабілітація коштують державі значно дешевше, ніж утримання репресивного апарату, і особливо пенітенціарних установ і засуджених за наркоманію, які в них утримуються [2, с. 128].

Якщо проаналізувати чинне законодавство, стосовно цієї проблеми, зокрема норми статей 305-320 Кримінального Кодексу України, ефективність їх застосування, то можна зробити висновок, що нині сконцентрована робота на наркоспоживачеві, а не на наркодилері, і вони вимагають свого вдосконалення. Аналіз практики показує, що за складом злочину, передбаченим статтею 309 КК України, відкривається до 70 % кримінальних проваджень. Згідно із статистичними даними, якщо за 2021 – 2022 роки за статтею 309 КК за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів (фактично за споживання) – 7 145 осіб (81,8%), то за статтею 307 КК за незаконне виробництво, виготовлення, перевезення чи пересилання наркотичних засобів (фактично їх збут) – 585 осіб (6,7%) та 257 осіб (2,9%) – за інші правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 306, 308, 311-316, 318-320). Отже, доречним буде звернути увагу на використання гуманного права. Особі, якій необхідна допомога – надавати її, а причину появи хвороби викориняти, а саме акцентувати увагу на подолання наркоторговлі та наркобізнесу в Україні.

Не слід нехтувати профілактичною роботою. У положеннях Стратегії державної політики щодо наркотиків мають бути положення про необхідні заходи з метою зменшення первинного вживання наркотичних засобів не за медичними призначеннями та відповідно попиту на них. З метою профілактики наркотичної залежності держава забезпечує:

- надання пріоритету профілактичній роботі у наркополітиці ;
- здоровий спосіб життя та залучення населення до суспільно корисної праці, розширення кола життєвих інтересів ;
- розроблення заходів протидії поширення наркотичної субкультури ;
- проведення постійного моніторингу ефективності профілактичних заходів, і в разі необхідності внесення змін щодо тактики та методики їх реалізації ;
- забезпечення стабільного існування нації, збереження її фізичного та морального здоров'я ;
- зниження рівня загострення соціальних ризиків для особи, держави та суспільства;
- контроль державними установами запроваджених профілактичних заходів, у тому числі в закладах медичного обслуговування (реабілітаційні центри, лікарні напряму наркології) ;
- виявлення причин і умов зловживання наркотичними засобами не в медичних цілях ;
- забезпечення належного державного контролю за обігом наркотиків ;
- запровадження визначених у програмах підготовки та перепідготовки педагогічних працівників сучасних методик профілактичної роботи з подолання негативних проявів серед дітей, учнівської та студентської молоді ;
- проведення конкурсів зі створення телевізійних програм, публікацій у друкованих засобах масової інформації, художніх творів, сценаріїв фільмів на антинаркотичну тематику, в тому числі із залученням спонсорської допомоги громадських організацій та асоціацій ;
- залучення осіб, залежних від наркотиків, які перебувають незаконному обігу, до участі в медико-соціальних програмах, що ґрунтуються на принципі зменшення шкоди від вживання наркотичних речовин тощо [2, с. 79-82].

Важливий кожен пункт до виконання, у комплексі, адже без контрольних заходів на практиці стратегія губить свою значущість і не має позитивного результату.

Результати дослідження. Відповідно до виконаної роботи можна побачити актуальність ведення політики протидії наркоманії. Так чи інакше ця тематика торкається багатьох сфер в державі. Безпосередньо вплив визначається деструктивним, адже має гальмівний характер у розвитку. Наркоманія є безсумнівним витоком підвищення злочинності, що має суспільно-небезпечний зміст і несе серйозну загрозу. Запровадження політики викорінення питання наркозалежності слід відпрацьовувати починаючи відношенням і ставленням суспільства, щодо проблеми і наявності такої злочинності, закінчуючи належним виконанням і його контролем державою в рамках стратегії протидії.

Висновки. Отже, поширенню наркоманії на теренах України спричиняють багато факторів, які були розглянуті в цій роботі. На разі тема проведення політики та удосконалення стратегії протидії наркотизму актуальна, адже наявність здорового глузду серед населення є запорукою прогресивного розвитку країни, бо нема нічого ліпшого, аніж чистий розум. Важливо звертати увагу на різні сфери витоків та розвитку наркоманії, адже вони всі тісно взаємопов'язані. Без урахування їх усіх стратегія протидії не буде мати результату удосконалення на практиці. Важливо розуміти перспективу у подоланні питання розвитку наркоманії, що безпосередньо впливає на стан країни і на суспільство в цілому. Протидія наркоманії повинна мати свою конкретну Державну програму. У ній необхідно врахувати всі напрямки протидії як з боку державних органів, так і населення. Громадське здоров'я – основа громадського правопорядку. Профілактика – це мобілізація захисних механізмів суспільства; ефективне лікування та відмова від незаконних наркотиків – це скорочення кількості злочинів, зокрема, незаконного придбання наркотиків; реабілітація – це повернення в суспільство працездатного, соціально відповідального громадянина.

Список використаних джерел:

1. Наркоманія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Наркоманія>
2. Комплексний підхід до захисту суспільства від незаконного наркообігу, Т.В. Корнякова, О.Л. Соколенко, В.С. Гошовський та ін.: ЛІРА, 2019, 532 с.
3. Дисертація «Віктимологічне моделювання наркотичної злочинності», І.М. Климюк, 2021.
4. Віктимологічне моделювання у системі заходів забезпечення криминологічної безпеки суспільства : монографія. Корнякова Т.В., Соколенко О.Л., Юзіков Г.С., Дніпро : ЛІРА, 2016. 220 с.
5. Климюк І.М. Теорія походження наркоманії та провокуючі фактори віктимізації. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2019. Том 30 (69) № 5. С. 189-193.